

УДК 336.143.2

Аналіз науково-методичних підходів до оцінки рівня та якості життя населення

Овчарова Наталія Вікторівна

викладач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

Анотація. Розглянуто показники оцінки рівня та якості життя населення, що використовуються в міжнародній та вітчизняній практиці для оцінки конкурентоспроможності країн і проведення міжнародного порівняння та для внутрішньої оцінки соціально-економічного розвитку країни.

Ключові слова: бюджетна політика, соціальна сфера, рівень життя населення, якість життя населення, соціальні стандарти.

Постановка проблеми. Формуючи та реалізовуючи державну бюджетну політику в соціальній сфері необхідно враховувати, що в соціальній сфері на відміну від економічної сфери відсутній чіткий механізм оцінки ефективності її функціонування. Розвиток соціальної сфери та вплив на неї бюджетної політики неможливо дослідити використовуючи лише систему основних фінансових показників, оскільки прямі показники дають змогу оцінити тільки ресурсну сторону.

Управління соціальною сферою шляхом формування та реалізації державної бюджетної політики потребує формування система відповідних індикаторів, що відображають конкретний кінцевий соціально-економічний результат. В якості показників кінцевого соціального-економічного ефекту доцільно розглядати показники рівня та якості життя населення, оскільки соціальна сфера та її бюджетне забезпечення направлена на виконання державою соціальної функції щодо реалізації прав на нормальні умови життя, освіти, охорону здоров'я, відпочинок, та визначають рівень та якість життя населення.

Аналіз останніх досліджень. В економічній літературі значна увага приділяється питанням оцінки рівня та якості життя населення. Дослідженню проблеми оцінки рівня та якості життя населення присвячено роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: Айвазян С.А., Гошовська В.В., Гордей О., Давидова Н.М., Ліанова Е.М., Сергєєва Л.Н., Тіхонова Н.Е., Попова І.П., Черенько Л.М. Проте сьогодні не достатня увага приділяється дослідженню показників рівня та якості життя населення в контексті формування та реалізації державної бюджетної політики в соціальній сфері. Дослідження науково-методичних підходів до оцінки рівня та якості життя населення дасть змогу в подальшому сформувати систему оцінки ефективності бюджетної політики в соціальній сфері.

Мета статті. Проаналізувати основні науково-методичні підходи до формування системи показників рівня та якості життя населення для подальшого формування системи оцінки ефективності бюджетної політики в соціальній сфері.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Метою бюджетної політики як вагомого інструменту державного регулювання соціально-економічних процесів є покращення рівня та якості життя населення.

Оцінка якості життя населення визначається за різними методиками та показниками. В спеціальній літературі було запропоновано декілька систем оцінки, які вирізняються як структурою ключових факторів так і набором показників. Розглянемо основні з них, які використовуються в національній та міжнародній практиці.

Методики оцінки рівня та якості життя передбачають використання як комплексних індикаторів, так і наборів відповідних показників.

У 1999 році на 29-й сесії Статистичної комісії ООН був затверджений мінімальний набір національних даних соціальної статистики, рекомендований робочою групою за міжнародними статистичними програмами і координацією Економічної і Соціальної Ради ООН.

На сьогодні ПРООН використовує широкий спектр статистичних даних, які характеризують різні сторони якості життя через показники людського

розвитку: відтворення населення (чисельність і склад населення, народжуваність, дитяча та материнська смертність, передчасна смертність, поширеність особливо небезпечних хвороб), розвиток інфраструктури (витрати на охорону здоров'я, освіту та науку, вакцинація дітей, доступ до якісної питної води та ліків, поширеність телефонних мереж, мобільного зв'язку та Інтернет, споживання електроенергії), діяльність державної влади (видатки держави на охорону здоров'я та освіту, підтримка сільського господарства, видатки на армію, допомога багатих країн бідним, списання боргів бідних країн перед багатими, державний борг та його обслуговування, ратифікація міжнародних угод), економічне зростання (приріст ВВП, індекс споживчих цін, обсяги і структура імпорту та експорту, розвиток торгівлі, інвестиції, зайнятість та безробіття населення) тощо [9].

Значне місце при оцінці рівня життя посідають соціальні стандарти, що використовуються ПРООН для міжнародного порівняння рівня життя.

Таблиця 1. Соціальні стандарти, використовувані ПРООН для міжнародного порівняння рівня життя

Стандарт ООН	Параметри
1. Очікувана тривалість життя	25 (min) - 85 (max) років
2. Освіченість населення	100%
3. Середня тривалість навчання	15 років
4. Реальний ВВП на душу населення за ПКС	200 (min) - 40 тис. (max) доларів
5. Сукупний рівень народжуваності (фертильності) (середня кількість дітей, народжених жінками дітородного віку, від 20 до 45 років)	2,14-2,15
6. Рівень старіння населення	7%
7. Співвідношення між найбагатшими 10% та найбіднішими 10% населення	10:1
8. Частка населення, що живе за межею бідності	10%
9. Співвідношення мінімальної та середньої зарплати	1:3
10. Мінімальна погодинна зарплата	3,00 долари
11. Рівень безробіття (з урахуванням прихованого безробіття)	8-10%
12. Кількість злочинів на 100 тисяч населення	До 5 тис. випадків
13. Рівень депопуляції населення	50:50
14. Поширеність розладів психіки на 100 тисяч населення	До 284 осіб

Джерело: [3, 4]

В Україні відповідно до декларації тисячоліття ООН (ПРООН)

підписаною Україною у 2000 р., що передбачено до 2015 р. вирішення низки пріоритетних завдань та визначено перелік із 23 показників для моніторингу ходу виконання, кожний з яких має однакову інформаційну цінність [7]. На підставі цілей тисячоліття та показників їх моніторингу, сформовано матриця завдань та індикаторів національних цілей розвитку тисячоліття.

Означені основні соціальні стандарти значною мірою співпадають із профільними показниками людського розвитку, що охоплюють дохід, стан здоров'я та рівень освіти і формують показник найвищого рівня – індекс людського розвитку (індекс розвитку людського потенціалу).

Індекс людського розвитку є середньоарифметичним трьох індексів другого рівня: ВВП, тривалості життя та освіти. Останній є середньозваженим двох компонентів – середньої тривалості навчання дорослого населення (з вагою у 2/3) та очікуваної тривалості навчання дітей шкільного віку (1/3). Обчислення індексу людського розвитку передбачає визначення відповідних індексів за кожним індикатором та кожною складовою. Індекси визначаються з використанням прийнятих за стандарт максимальної і мінімальної величин показників, які відіграють відповідно роль цільових орієнтирів та відправного пункту розвитку.

Крім індексу розвитку людини з 2010 р. для більш повного уявлення про стан та динаміку людського розвитку використовують також три нових узагальнюючі індекси: індекс людського потенціалу скорегований з врахуванням нерівності, індекс тендерної нерівності та індекс багатомірної бідності.

На підставі міжнародного індексу людського розвитку в Україні сформована власна методика обчислення індексу людського розвитку, що використовується для регіонального порівняння.

Українська методика обчислення індексу людського розвитку дозволяє враховувати значно більше коло факторів та передбачає проміжний етап – розробку складових показників людського розвитку, які представляють дев'ять основних блоків людського розвитку: індекс демографічного розвитку, індекс ринку праці, індекс доходу, індекс умов проживання, індекс охорони здоров'я,

індекс рівня освіти, індекс соціального середовища, індекс фінансування людського розвитку.

Кожен із дев'яти блоків регіонального людського розвитку в Україні характеризується як узагальнюючими, так і конкретними показниками. Останні, у свою чергу, розділені на основні показники, які використовуються для обчислення складових показників, та профільні показники, які відіграють допоміжну роль. Розрахунку інтегрального індексу людського розвитку передують нормування вибраних показників та визначення ваг кожного фактора. Найбільшу частку мають такі складові як: стан і охорона здоров'я населення (0,114), рівень освіти населення (0,129), демографічних розвиток (0,107), умови проживання (0,122), матеріальний добробут населення (0,121) [6].

До індексів, що визначають окремі складові якості життя відноситься і індекс глобальної конкурентоспроможності країн. Відповідно до методики економіка країни оцінюється по чотирьом основним показникам: інфраструктура, ефективність уряду, ефективність бізнесу та макроекономічні показники. Серед основних чинників, які є критичними щодо забезпечення продуктивності та конкурентоспроможності країни, індекс глобальної конкурентоспроможності враховує такі як: інституції, інфраструктура, макроекономіка, здоров'я і початкова освіта, вища освіта і навчання, ефективність ринків, технологічна готовність, витонченість бізнесу, інновації.

Наступним індексом, що визначає часткові параметри якості життя населення є індекс якості життя населення. Це комплексний показник, що характеризує рівень суспільного розвитку досягнутий країною. Він враховує вартість проживання, інфраструктуру, економічні показники, рівень свободи, ризик та безпеку, стан навколишнього середовища, охорону здоров'я, освіти, культуру та кліматичні умови. За кожним критерієм визначається його частка.

Так, такий критерій, як культура та досяг, що враховує рівень освіченості, кількість населення зі середньою та вищою освітою, відвідування музеїв тощо займає частку в 10 % від кінцевого рейтингу. Складова охорона здоров'я займає також частку в 10 % та передбачає врахування таких показників, як споживання калорій у відсотках до добової норми, кількість населення на одного лікаря,

кількість лікарняних ліжок на 1000 населення, рівень смертності дітей та немовлят, очікувана тривалість життя, видатки на охорону здоров'я у відсотках до ВВП країни.

Рівень та якість життя (їх соціальна складова) враховуються і при визначенні індексу К-суспільства, індексу процвітання, індексу щастя, індексу якості життя, індексу розвитку суспільства, індексу інтелектуальних активів суспільства тощо.

Індекс якості життя комплексний показник який характеризує рівень суспільного розвитку, якого досягли країна. Він розраховується по визначених критеріях за 100-бальною шкалою. Такими критеріями є вартість життя, відпочинок і культура, економіка, навколишнє середовище, свобода, здоров'я, інфраструктура, ризик і безпека, клімат [10].

Науково-практичний інтерес становлять індикаторів якості життя населення, що використовуються в окремих країнах. Оцінка якості життя в кожній країні будується за допомогою показників, що відображають її складові.

Таблиця 2. Порівняльний аналіз індикаторів оцінки якості життя населення та їх структури

Нова Зеландія	США	Японія
Знання та вміння 7%	Освіта 11%	Сімейні відносини 30%
Здоров'я 15%	Здоров'я 10%	
Житлове питання 9%	Житлове питання 14%	
Громадянські та політичні права 6%	Права людини 6%	Суспільні відносини 30%
Безпека 9%	Національна безпека 10%	
Природне навколишнє середовище 13%	Суспільна безпека 10%	
Антропогенне навколишнє середовище 6%	Навколишнє середовище 4%	Трудові відносини 40%
Економічний рівень життя 7%	Дохід 13%	
Економічний розвиток 12%	Працевлаштування 12%	
Населення 9%	Інфраструктура 5%	
Суспільна щільність 7%	Енергія 4%	
	Рекреація та дозвілля 1%	

Джерело [11].

Особливою деталізацією вирізняється система показників рівня життя населення Франції, розроблена Міжнародною статистичною організацією – Національним інститутом статистики і економічних досліджень. У ній виділено чотири групи показників:

- чисельність і склад населення, трудових ресурсів та умов праці – демографічні показники, чисельність та структура економічно активного населення, показники зайнятості та безробіття, тривалості і ритму роботи, страйків;
- розподіл, перерозподіл і використання доходів від власності, заробітна плата (її мінімальна ставка), мінімальна пенсія, межа соціального забезпечення, купівельна спроможність євро, грошові і інші надходження (за соціальним забезпечення, за хворобою, безкоштовна медична допомога, рентні надходження, благодійна допомога);
- умови життєдіяльності – показники споживання (обсяги, розраховані у загальному та на душу населення, число одиниць споживання), житлових умов, вільного часу та культурних розваг, накопичення майна та цінностей;
- соціальна сторона життя населення – показники освіти і освіченості населення, охорона здоров'я, формування домашнього господарства, соціальної мобільності, правопорушень і право охорони [2].

В національній практиці оцінку соціальної сфери проводить Центр перспективних досліджень Міністерства соціальної політики та НАН України, який здійснює підсумковий моніторинг соціальної сфери протягом останніх років.

Моніторинг соціальної сфери України центр здійснює в розрізі таких напрямків як:

- рівень життя (стан розвитку людського потенціалу, боротьба з бідністю, рівень доходів та витрат населення країни, заробітна плата, стан заборгованості із виплати заробітної плати, пенсійне забезпечення, соціальна допомога),
- якість життя населення (охорона здоров'я, житло, продовольче забезпечення та харчування, сім'я і діти, освіта, культура та мистецтво, право на вільне пересування та туризм),
- ринок праці,
- демографічна ситуація,

– соціальне партнерство та соціальне середовище.

В розрізі кожного напрямку сформована відповідна сукупність показників, що характеризують соціальну сферу України.

Аналіз показників, які використовуються для підсумкового моніторингу соціальної сфери протягом останніх років дозволяє стверджувати, що в Україні не сформовано чіткої системи оцінки рівня та якості життя населення: більшість показників побудовані на даних міжнародних дослідженням, система показників є досить розгалуженою та заплутаною, подекуди незіставною, в тому числі через відсутність необхідних статистичних та інших досліджень.

Науковці в своїх дослідження також, як правило, використовують сталий набір показників. При цьому деякі автори, не торкаючись питання інтегральної оцінки якості та рівня життя населення, пропонують різні системи показників або напрямків, на підставі яких слід проводити відбір індикаторів розвитку рівня та якості життя населення. Так, зокрема Палієм Н.С. [9] структуроформує для комплексу показників ознаками визнаються ті, які характеризують соціальну безпеку країни. А саме: макроекономічні показники; демографічні показники; охорона здоров'я і безпека; освіта; зайнятість; показники матеріальної забезпеченості населення; рівень та структура особистого споживання; житлові умови населення; показники пенсійного забезпечення населення; показники соціальної напруженості.

С.А. Айвазян [1] для оцінки якості життя населення вважає за доцільне формувати інтегральний показник, який будується у вигляді спеціальних згортань ряду конкретних критеріїв, які в достатній мірі повно відображають аспекти якості життя населення. Базові інтегральні показники складаються із таких основних компонентів: якість населення, рівень життя населення, соціальна безпека, якість навколишнього середовища та природно-кліматичні умови.

Проаналізовані підходи до оцінки якості життя населення та її складових містять, в загальному вигляді можна згрупувати за трьома напрямками:

– базуються на використанні інтегральних показників та відповідних компонентів, що відображають окремі аспекти якості життя населення;

- базуються на використанні широко спектра різнобічних показників та не передбачають розрахунку окремих синтетичних показників;
- базуються на оцінці рівня фінансового та матеріального забезпечення населення.

Разом з цим, розглянуті підходи використовують, як правило, схожий набір показників, що характеризують фінансовий стан особистості, здоров'я, освіти, зайнятість та якість трудового життя, вільний час та дозвілля, сприятливе навколишнє середовище, соціальне оточення, забезпечення безпеки та участь у суспільному житті.

Західні методики передбачають використання спеціальних обстежень і суб'єктивних оцінок не можуть бути стовідсотково використані в Україні. Це пов'язано з проблемами достовірності чи відсутності інформації за окремими параметрами через відсутність статистичних та інших обстежень, труднощами обліку макроекономічних показників.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши основні методики визначення рівня та якості життя населення, можна стверджувати, що показники оцінки рівня та якості життя населення використовуються в міжнародній та вітчизняній практиці як для оцінки конкурентоспроможності країн та проведення міжнародного порівняння так і для внутрішньої оцінки соціально-економічного розвитку окремо взятої країни та можуть бути використані для формування системи оцінки ефективності бюджетної політики в соціальній сфері.

Список використаних джерел.

1. Айвазян С. А., Россия в межстрановом анализе синтетических категорий качества жизни населения [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://ecsocman.edu.ru/data/842/013/1220/2005_n1_p62-88.pdf
2. Гордей О., Система чинників і фінансових показників вимірювання рівня життя населення / О. Гордей // Підприємництво, господарство і право. — 2009. — № 10. — С. 222-225.
3. Гошовська В.В., Макроекономічна оцінка якості життя населення України за міжнародними методиками [Електронний ресурс]. – Режим доступу

- [:http://www.vmurol.com.ua/upload/publikatsii/nauka/Makroeconomichna%20otsinka%20yakosti%20zhittya.pdf](http://www.vmurol.com.ua/upload/publikatsii/nauka/Makroeconomichna%20otsinka%20yakosti%20zhittya.pdf)
4. Звіт з людського розвитку в Україні за 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.feg.org.ua/docs/final_ua.pdf
  5. Звіт про конкурентоспроможність України 2010. Назустріч економічному зростанню та процвітанню [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://ssrd.org.ua/content/eng/libr/final_ukr_2010.pdf
  6. Інтергальний індекс людського розвитку регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.ukrstat.gov.ua/>
  7. Концепція державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007-2015 роки квітень – 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.chamber.ua/maillist/adv_com_update/docs/Consept_State_program_Increasing_Competitiveness.pdf
  8. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : [монографія] / За ред. Е. М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. –, 2007. – 367 с.
  9. Палій Н.С., Система діагностики соціальної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru/2009_28_1/16.pdf
  10. Підсумковий моніторинг розвитку соціальної сфери за 2010 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=148:-2010-&catid=17:2010-06-10-20-44-31&Itemid=24
  11. Сергеева Л.Н., Теряник Е.А. Анализ международного опыта определения показателя «качество жизни» / Л.Н. Сергеева, Е.А Теряник // Бизнес информ. – 2009/6. – С.11-17

Ovcharova N.V. Analysis of scientific and methodological approaches to assess the level and quality of life.

Summary. Розглянуто показники оцінки рівня та якості життя населення, що використовуються в міжнародній та вітчизняній практиці

Keywords: fiscal policy, social sphere, the level of living, quality of life and social standards.

Овчарова Н.В. Аналіз науково-методичних підходів до оцінювання рівня та якості життя населення [Текст] / Н.В. Овчарова // Вісник Університету банківської справи Національного банку України.– 2011.– № 3.– С. 80–84.